

תשמע חלום לפתור אותו

מים ראשונים: הרבה חלומות יש לנו בתורה ובתנ"ך. בספר בראשית בלבד, לא מעט: יעקב (שלוש פעמים!), יוסף, שרי פרעה, פרעה עצמו ועוד (אצל אברהם ויצחק אין חלומות). ובסיפור על שרי פרעה בסוף הפרשה שעברה, שהוא מעין סיפור מבוא לסיפור העיקרי שבפרשתנו, מופיע לראשונה לצד החלום גם הנושא של פתרון החלום: "ויהי כאשר פתר לנו כן היה". ובכל התנ"ך לא מופיע השורש פתר אלא בשני מקומות אלה ובהקשר לחלומות. (בחלומות נבוכדנצאר מופיעות המילים בארמית: פשר ולהחיה, שהם מקבילות לפתר בעברית).

וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל־יוֹסֵף חֲלֹמַי וּפְתֹרָן אֵין אִתּוֹ וְאֲנִי שֹׁמְעֵתִי עֲלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלֹמַי לְפָתֹר אֹתוֹ: (בראשית מא טו).¹

בראשית רבה פט ח

"ויהי כאשר פתר לנו כן היה" - מעשה באישה שבה אצל ר' אליעזר. אמרה לו: ראיתי בחלום שקורה של ביתי פקעה. אמר לה: את יולדת בן זכר והוא חי.² הלכה והיה לה כן. באת פעם אחרת לשאלו, מצאה תלמידיו יושבים שם ורבים לא היה אצלם. אמרה להם: היכן הוא רבכם? אמרו לה: אמרי לנו מה שאת מבקשת ואנו אומרים לך. אמרה להם: ראיתי בחלומי שקורת ביתי פקעה. אמרו לה: אותה אישה קוברת את בעלה. כיון שיצאה מהם התחילה מיללת. שמע ר' אליעזר קולה. אמר להם: מה אמרתם לאותה אישה? אמרו: האישה ההיא באה לשאלך. אמר להם: ומה אמרתם לה? אמרו לו: כך וכך. אמר להם: אבדתם אדם, לא כך כתוב: "ויהי כאשר פתר לנו כן היה" (בראשית מא ג).³

אמר ר' יוחנן: הכל הולך אחר הפתרון,⁴ חוץ מן היין.⁵ יש מי ששותה אותו וטוב לו ויש מי ששותה אותו ורע לו, תלמיד חכם שותה וטוב לו עם הארץ שותה ורע לו.⁶ אמר ר' אבהו: דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין.⁷

¹ ראה רש"י על הפסוק: "תשמע חלום לפתור אותו - תאזין ותבין חלום לפתור אותו". ורבי בחיי בן אשר מרחיב ומזכיר את המקבילה, דניאל בחלום נבוכדנצאר: "ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו. תבין, מלשון: שמע ישראל, שהוא ענין התבוננות, כלומר יש בך כח החכמה והבינה לפתור החלום, וכן אמר בלשאר לדניאל: ואנה שמעת עליך די תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא (דניאל ה טז)". החלום הוא כמו קשר שצריך להתיר אותו. וכאשר יוסף מסכם את פתרון החלום, מתקבלים הדברים על לב פרעה והוא אומר: "וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָּהָ אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ". ונבוכדנצאר נופל על אפיו ומשתחוה לדניאל אחרי שפתר לו את החלום (דניאל ב מו). ראה דברינו [רוח אלהים](#) בפרשה זו.

² דוגמאות רבות אחרות יש במדרשי חז"ל איך הופכים את החלומות הרעים ביותר לסימנים של ברכה. ראה בפרט גמרא ברכות דפים נה-נו ואיכה רבה פרשה א. ראה ברכות נו עמוד ב: "שאל בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל: ראיתי שני לחיי שנשרו. אמר: שני גדודי רומי יעצו עליך רעה, ומתו. אמר ליה בר קפרא לרבי: ראיתי חוטמי שנשר, אמר ליה: חרון אף נסתלק ממך. אמר ליה: ראיתי שני ידי שנחתכו, אמר ליה: לא תצטרך למעשה ידיך. אמר ליה: ראיתי שני רגלי שנקטעו, אמר ליה: על סוס אתה רוכב. חזאי דאמרי לי: באדר מיתת וניסן לא חזית, אמר ליה: באדרותא מיתת, ולא אתית לידי נסיון". ושם גם פתרונות רעים למין שבא לפני ר' ישמעאל. ובאיכה רבה א טז הסיפור על תלמידו של ר' יוחנן שיום אחד ישב לפניו ולא הצליח להתרכז בלימודו, עד ששאל אותו ר' יוחנן לפשר הדבר והוא סיפר לו שחלם חלום רע שבו אמרו לו: "באדר אתה מת, ניסן אינך רואה ומה שזרעת אינך קוצר". ור' יוחנן פירש לו את החלום לטובה "עד סוף ימך תזכה להידורה (איחורה) של תורה, אינך מתנסה בעבירות וכל ילדיך יחיו ולא ימותו". זה אותו ר' יוחנן שבהמשך המדרש שלפנינו קובע את הכלל המפורסם: "הכל הולך אחר הפתרון".

³ האם ר' אלעזר באמת האמין שהפתרון הרע שנתנו התלמידים לאישה עתיד להתגשם, רק משום שפצו את פיהם בטעות, או שהכל פסיכולוגיה והוא חושש שהאישה, שכעת כך מאמינה, סופה שתגרום למות בעלה בהזנחה ובמחשבה שכך צריך לקרות. עכ"פ, דבריו אלה מובילים לדברי ר' יוחנן הסמוכים "הכל הולך אחר הפתרון".

⁴ זאת אומרת שצריך וחשוב לעסוק בחלומות בכלל ובפתרונות של חלומות בפרט. אבל לאמירה זו יכולה גם להיות מסקנה בדיוק הפוכה: אל תתעסק בפתרונות, לא לטוב ולא לרע, כי בלי הפתרון אין לחלום שום משמעות. זו שיטת רב חסדא שאומר: "חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא" - חלום שלא נפתר כאגרת (של המלכות?) שלא נקראה - ברכות נה ע"א. זו גם עקיצה מאד ברורה לאגרות הלכות שעדיף שלא ייקראו ולא יוסברו לקהל ותישארנה חנומות. רב חסדא גם העדיף חלומות רעים על פני חלומות טובים שכן הם גורמים לאדם לחזור בתשובה. ולגבי שניהם הוא סבור שעצם ההתרגשות היא מימוש החלום ותו לא. ראה ברכות סוף דף נה ע"א ובשטיינזלץ שם. ועוד בדף נה ע"ב שם: "אמר רב הונא אמר רבי פדת אמר ר' יוחנן: הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרונו בפני שלושה. יפתרונו? והאמר רב חסדא: חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא! אלא אימא: יטיבנו בפני שלושה". הטבת חלום ולא פתרון חלום.

⁵ הבדל בין פסיכולוגיה לפיסיולוגיה, או שנאמר: מגבלות הפסיכולוגיה, אי אפשר לעשות "הטבת חלום" לשיכור. וביקרא רבה יב ד: "אמר ר' תנחומא: אם שותה פלח - חָמַר (בסגול), יותר מפלחו - חמור". ראה דברינו [מדרשי שיכורים](#) בפורים.

⁶ ראה המדרש על שלמה המלך שהשתכר לילה לפני יום חנוכת המקדש ואמו הייתה צריכה להעיר אותו בבוקר. ויקרא רבה יב ה, סנהדרין ע"ב, תנחומא שמות א.

⁷ נראה שר' אבהו ניסה לסלק לגמרי את השפעת החלומות על בני האדם ולא בטוח שהצליח. עכ"פ, ראה בגמרא ברכות נה ע"ב את הפרשה (פתרון!) ששמואל מצא בין שיטת ר' יוחנן ובין שיטת ר' אבהו: "שמואל כשהיה רואה חלום רע היה אומר: וחלומות השוא ידברו (זכריה י ב). וכשהיה רואה חלום טוב אמר: וכי החלומות שוא ידברו?"

מסכת ברכות דף נה עמוד ב

אמר רבי ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא אמר רבי פנדא אמר רב נחום אמר רבי ביריס משום זקן אחד, ומנו - רבי בנאה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים. פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפטר לי זה לא פתר לי זה - וכולם נתקיימו בי, לקיים מה שנאמר: כל החלומות הולכים אחר הפה ... דאמר רבי אלעזר: מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה - שנאמר: "ויהי כאשר פתר לנו כן היה".⁸

בראשית רבה פט ה

"ויהי בבוקר ותפעם רוחו" - כאן אתה אומר: "ותפעם רוחו" ולהלן הוא אומר: "ותתפעם רוחו" (דניאל ב א). ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אמר: כאן, חלום ידע ופתרונו שאל ממנו ולהלן (בדניאל) החלום ופתרונו.⁹ רבי נחמיה אמר: חלום הצלם וחלום האילן. ורבנן אמרי: "ותתפעם רוחו" להלן, ליתן גדולה לארבעה, כאן "ותתפעם רוחו" ליתן גדולה לאחד. "ותתפעם רוחו" - כדי ליתן חיים לארבעה, "ותתפעם רוחו" - ליתן חיים לאחד. כאן על ידי שהוא סמוך לבוקר - "ותתפעם רוחו". ולהלן שהוא בא מבערב - "ותתפעם רוחו". אמר ר' יוחנן: כל חלום שהוא סמוך לבוקר מיד הוא בא.¹⁰

מסכת ברכות דף נה עמוד ב

אמר רבי יוחנן: שלושה חלומות מתקיימין: חלום של שחרית וחלום שחלם לו חבירו, וחלום שנפתר בתוך חלום. ויש אומר: אף חלום שנשנה, שנאמר: "ועל הישנות החלום".¹¹ אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי ליבו ... אמר רבא: תדע, דלא מחוו ליה לאינש (שלא מראים לאדם) לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא (לא דקל מזהב ולא פיל הנכנס בקוף המחט).¹²

בראשית רבה סח יב

"ויחלום והנה סולם מוצב ארצה". תני בר קפרא: אין חלום שאין לו פתרון.¹³ "והנה סולם" - זה הכבש. "מוצב ארצה" - זה מזבח. "וראשו מגיע השמימה" - אלו הקורבנות שריחן עולה לשמים. "והנה מלאכי

⁸ פותרי החלומות היו מתפרנסים ממלאכתם. ראה הסיפור בהמשך הגמרא שם על בר הדיא כיצד היה פותר יפה את חלומותיו של אביו ששילם לו לעומת רבא שלא שילם לו. עד שבסוף גם רבא שילם לו ובישר לו שהוא עתיד לרשת את ישיבתו של אביו. וגם מיועדנו בלעם לפני שעסק בקסמים היה פותר חלומות וכנראה התפרנס מזה (במדבר רבה כ ז).

⁹ ראה מדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן ד: "בנבוכדנצר כתיב: ותתפעם רוחו ובפרעה כתיב: ותפעם רוחו. למה? פרעה היה יודע החלום ולא היה יודע פתרונו, לפיכך היה מטורף טירוף אחד. אבל נבוכדנצר לא היה יודע את החלום, ולא פתרונו, לפיכך שני טירופין, שנאמר: חלם נבוכדנצר חלומות (דניאל ב א)". אבל בהמשך אומר שם המדרש שנבוכדנצר כן זכר את החלום, אלא שהעמיד את עבדיו במבחן: "אמר להם נבוכדנצר: יודע אני את החלום. אם אומר אני אותו לכם, אתם אומרים לי דברים של כזבים, ותאמרו זהו פתרונו. אלא אמרו את החלום ואני יודע שאתם אומרים לי פתרונו". וזו גדולתו של דניאל שלא רק פתר אלא גם מצא את החלום עצמו.

¹⁰ דניאל הוא פותר החלומות המפורסם השני, לצד יוסף. יש דמיון רב בין הסיפור בתחילת פרשתנו ובין דניאל פרקים א-ב. ראה שם. יוסף עומד לבד במערכה, בעוד שדניאל עם חנניה מישאל ועזריה (אלה ה"ארבעה" המוזכרים במדרש). ובכל זאת, לפי המדרש, דניאל גדול מיוסף. אצל נבוכדנצר - המלך של דניאל - כתוב: ותתפעם רוחו, בעוד שאצל פרעה - המלך של יוסף - כתוב: ותפעם רוחו. אצל יוסף היה רק הפתרון, אצל דניאל - גם החלום וגם הפתרון. חלום פרעה היה בבוקר ואילו החלום של נבוכדנצר היה בתחילת הלילה. חלום נבוכדנצר הוא כפול (האילן והצלם) בעוד שחלום פרעה "אחד הוא". ובפרשת ויחי משווה המדרש את דניאל עם יעקב אבינו לעניין האלהה של בני אדם. יעקב שגרם להפסקת הרעב במצרים (בראשית רבה סוף פרשה פט) ודניאל שפתר את חלומותיו של נבוכדנצר: "מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים? שלא יעשו אותו עבודת כוכבים. שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד, דכתיב: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. וכן אתה מוצא בדניאל, כיון שפתר את חלומי של נבוכדנצר, מה כתוב? באדין מלכא נבוכדנצר נפל על אפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוהין אמר לנסכא ליה (דניאל ב ו). אבל דניאל לא קיבל. למה? שכשם שנפרעים מעובדי עבודת כוכבים כך נפרעים הימנה". (בראשית רבה צו ה).

¹¹ ר' יוחנן כאן מציג את השיטה לפיה הפתרון מובנה בתוך החלום עצמו (האם הוא חולק על ר' יוחנן לעיל ש"הכל הולך אחר הפתרון"?). ר' שמואל בר נחמני הולך עוד צעד ואומר שבעצם הפתרון מקדים את החלום. האדם חולם על מה שהוא חושב כל היום. ראה בהמשך הגמרא שם שחכמים אמרו לקיסר מה הוא עתיד לחלום!

¹² ראה הביטוי "מעייילין פילא בקופא דמחטא" בגמרא בבא מציעא לח ע"ב כביטוי של לזול במי שמתפלפל יותר מדי. אבל בהקשר לנושא שלנו, הכוונה היא שאדם לא רואה בחלומות דברים פנטסטיים שלגמרי מנותקים מהמציאות. מעניין להשוות קביעה זו, כמו כל דברינו כאן, עם המחקר המודרני בנושא שינה וחלומות. והמאיר עיננו יבורך.

¹³ ובמקבילה בספרי (במדבר פסקא קיט) הנוסח קצת שונה: "אין חלום אלא שיש לו פתרון". מה היא שיטת בר קפרא? כמו ר' יוחנן מהמדרש הראשון "הכל הולך אחר הפתרון"? כמו ר' יוחנן מהמדרש הקודם "חלום שנפתר בתוך חלום"? כמו ר' חסדא? כמו שמואל? או שמא בר קפרא מציג שיטה חדשה?

אלהים" - אלו כהנים גדולים, עולין ויורדין בו, שהם עולים ויורדים בכבש ... רבנן פתרון ליה¹⁴ בסיני:
"ויחלוס והנה סולם" - זה סיני, "מוצב ארצה" - "ויתצבו בתחתית ההר", "וראשו מגיע השמימה" - "וההר
בוער באש עד לב השמים".

שבת שלום ושמחה בחנוכה
מחלקי המים

¹⁴ פתרון בארמית = פותרים בעברית. פתר הוא פשר (ש"ן ות"ו מתחלפות). ופשר הוא פרש - הסביר (ר"ש ושי"ן מחליפות מקום). המדרש הוא הפתרון של המקרא. ובהקשר של חלום יעקב עצמו, זה אכן פתרון מיוחד. לא בזמן אמת כמו אצל פרעה וכמו בהטבת חלום רגילה, ולא לכמה שנים קדימה כמו אצל דניאל. אלא פתרון שהוא פירוש לדורות - "רבנן פתרון".